

EMLÉKEZÉS ÖRMÉNY ŐSÖKRE

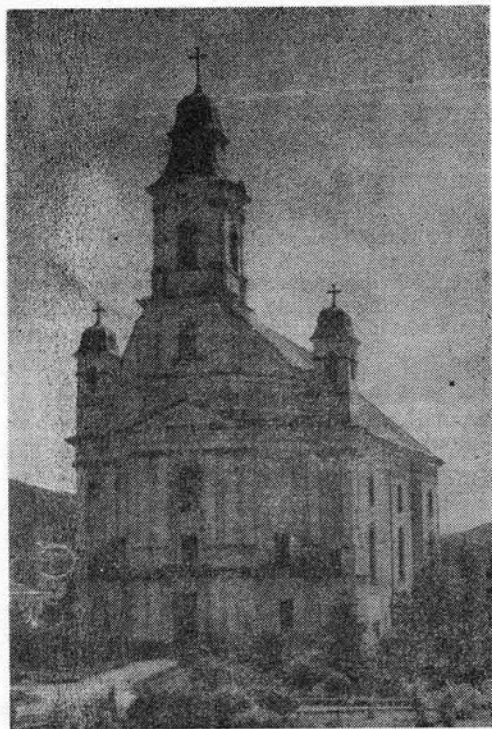
A Románia területén élő örmények ősei sok évszázados kalandozások után letek nálunk új hazára. A mai utódok közül, akik jelenleg is ápolják elődeik emlékét, mind az ország gazdasági-társadalmi, mind pedig művészeti életében találunk jeles képviselőket. E nemzetiség történetének gazdag tárházából az alább közölt írás szerzője saját kutatásai alapján elsősorban a hajdan Erdély területére érkezett örmények sorsának alakulását vizsgálja. Külön elemzést igényel azoknak az örményeknek a gazdasági-társadalmi helyzete, akik nem Erdély, hanem hazánk más területein telepedtek le, és akiknek legkiemelkedőbb képviselői szintén mindenkor támogatták és támogatják a román nép és a vele együtt élő nemzetiségek progresszív társadalmi törekvéseit.

Okmányokkal nem igazolható, hogy a hazai örmények ősei mikor és Örményország mely részéről származtak el. Az elterjedt szájhagyomány szerint Áni városából indultak útnak 1238-ban, a mongol seregek elől menekülve. Adataink vannak azonban arra, hogy az elvándorlást — észak felé — már a VIII. században az arabok rémuralma indította el. Az arab iga alól felszabadult Örményországot később, 1040-től kezdve, szeldzsuk seregek ostromolták. A örményeknek ekkor három választásuk volt: elpusztulni a harcokban, idegen elnyomás alatt szolgaságban élni, vagy pedig elhagyni az ősi szülőföld területét.

Sokan voltak az elvándorlók. Létszámukra jellemző, hogy a dél felé igyekvők új Örményországot hoztak létre. Az észak felé elvándorolt náhicseváni örmények húszezer főnyi lovas hadserege védte meg 1062-ben a kijovi orosz fejedelemséget a kunok támadása ellen. Ezek az örmények a mai Ukrajna, Lengyelország és Moldva hajdani területén letek új hazára, éppúgy, mint később a mongolok, majd az oszmánok elől menekülő honfitársaik.

Feltehető, hogy a IX. század végén a magyarokkal együtt örmények is érkeztek a Kárpát-medencébe. Emléküket honfoglaláskori ötvösmunkák és az első keresztény magyar templomok örmény jellegzetességeket mutató építészeti motívumai őrzik. Kézai Simon, a XIII. század végén írt *Gesta Hungarorum* című kronikájában ezt mondja róluk: „...költözökdtének az országba úgy Géza fejedelemnek (970—997), mint a többi királyoknak idejében örmények is, és a királynak vagy az ország többi urának szolgálva, birtokot kaptak tőlük és az idő jártával a nemességet is megkapták. Ezek házasság által a magyarok közé beolvadtak. Nevüket összeírni jelen könyvemben fáradságosnak tartottam...“ Ami Kézainak csupán „fáradságos“ volt, az ma már szinte lehetetlen. Meg kell azonban említenünk, hogy Schütz Ödön, az örménység kutatója foglalkozik az Árpád-kori szavak örmény eredetének megállapításával.

Vándoréletük során az örmények eljutottak Magyarországon át egészen Észak-Lombardiáig, s később, a kereszties hadjáratok idején újabb települők érkeztek erre a vidékre. A letelepedés helyére bizonyos helységnevekből is következtethetünk, bár az *örmény* szó előfordulása egyes helységek nevében még nem jelenti azt, hogy ők alapították vagy ott laktak volna, ugyanis a régi magyar nyelv az *örvény* és *örlemény*

A szamosújvári örmény templom

fogalmak megnevezésére is használta az *örmény* szót. Kimutatható azonban, hogy az olyan erdélyi és nyitrai községeket, mint Örményes, Örményszékes, Szászörményes és Talmács, a csaknem egy évezreddel ezelőtt bevándorolt örmények alapították.

A további századokban is vándoréletre kényszerültek. 1654-ben nagyobb számban települtek be Moldvából Erdélybe, de a zavaros erdélyi közállapotok miatt többségük visszatért Moldvába. 1672-ben azonban ismét mintegy 600 család költözik át Erdélybe, ugyanis Moldva földjén az oszmán hadsereg vonult fel a lengyelek ellen. Ebben a hadjáratban elpusztult Suceava városa is, s az itteni örmények Zilifdárián püspök vezetésével Besztercére jutva engedélyt kaptak az ottmaradásra.

A kivándorló örmények Moldvában hagyták ingóságaik nagy részét, ezért új lakhelyükön öt évi adómentességben részesültek, s az erdélyi országgyűlés határozata értelmében 1678-ban adóztatták meg őket első ízben. Besztercén 40 évig laktak; ekkor a szászok elűzték őket a városból, mert a vásárokról visszatérve, pestisjárványt hoztak magukkal. Ezért továbbvándorolva, a szamosújvári vár védelme alatt kezdtek építkezni, s megalapították Szamosújvár városát. Az uralkodó 1726-ban adott szabadalmat a város részére, s az Örményváros elnevezést hagyta jóvá; hosszú ideig ez is volt a neve.

Ismert, hogy az örmény egyház az V. században elvált Rómától, és mint önálló nemzeti egyház jött létre, amely a más vallású, idegen uralmak alatt nem a feudális urak, hanem az elnyomott nép oldalán ál-

lott, a függetlenség idején pedig nem a világi hatalmat, hanem a közművelődést szolgálta. Idegen uralom alatt az örmények részére nem engedélyeztek világi közigazgatást, az egyház volt az egyetlen irányító, összefogó szervezet. Ezért ragaszkodtak — eddigi történelmük során — az örmények egyházukhoz, ez magyarázza iránta érzett hűségüket.

A hazai örmények eleinte egy főbíró, egy püspök, majd vikárius vezetése alatt éltek. A főbíró Gyergyó székben lakott. A név szerint is ismert első főbíró Gergelyfi Miklós volt. A püspök és Verzár vikárius Besztercén laktak, utódaik Szamosújváron. Szamosújvár felépítése után ezt a várost is örmény bíró vezette. 1736-ban a vikáriátus fősperességgé alakult át, a főbíróság pedig szétvált a szamosújvárra és az erzsébetvárosra; ez utóbbi főhatósága alá tartozott a szépvízi és a gyergyói bíró is. (Itt jegyezzük meg, hogy Erzsébetvárosban — akkor még Ebesfalva — 1684 óta laktak örmények. Fokozatosan húzódtak ide, mert a fejedelem birtokán több szabadságjogban részesültek, mint a Székelyföldön.)

Gyergyóban, Szépvízen, Szamosújváron és Erzsébetvárosban örmény iskolák épültek, igazolásául annak, hogy oly sok idő elmúltával az örmény anyanyelv és művelődés fenntartására is gondoltak.

Az örmények foglalkozásait kezdetben szintén az egyházi vezetők szervezték. Verzár vikárius állította össze az első céhszabályzatokat, amelyek másoknak is mintául szolgáltak. Tudni kell azonban, hogy a feudális Magyarországon és Erdélyben az örmények még nem vehettek részt a közéletben, csak a kereskedelem és az ipar gyakorlására kaptak jogot. Mintegy felük foglalkozott kereskedelemmel, s ezzel űrt töltöttek be, ugyanis a XVIII. századi Erdélyben csak szászok és görögök voltak kereskedők.

Akkoriban még nem boltokban árusítottak, hanem vásárokon. Az örmények négy- és hatlovas szekereken utaztak Debrecen, Pest, Bécs, Prága, Brünn, Lipcse piacaira. A tél kivételével egész évben távol voltak családjuktól: érte vállalták a hosszú szekerezések sokféle fáradalmait, veszélyeit, az időjárás viszonyosságait. Kitarító igyekezetükkel fellendítették az itteni kereskedelmi tevékenységet.

Téves az a közhiedelem, hogy az örmények — az ősi hazán kívül fekvő területeken — csakis kereskedelemmel, pénzváltással foglalkoztak. Az igazság az, hogy egy részük a tímármesterséget és a vele kapcsolatos mészáros, szappangyártó, csizmadia és szűcs mesterséget gyakorolta. Az első kiváltságlevelet a petelei örmény tímárok kapták I. Apafi Mihály fejedelemtől. Ezek különleges bőröket készítettek (kordovánt és szattyánt), olyan sima, finom színes bőröket, amelyeneket az országban másutt nem tudtak előállítani.

1848 után aztán az örmények is több lehetőséget kaptak tehetségük bizonyítására a művelődés minden területén. Hosszú azoknak az örmény származásúaknak a névsora, akiket valamelyik tudomány vagy művészeti ág jeles művelői között tarthatunk számon. A leghíresebbeket említsük itt meg, legalább nevük szerint:

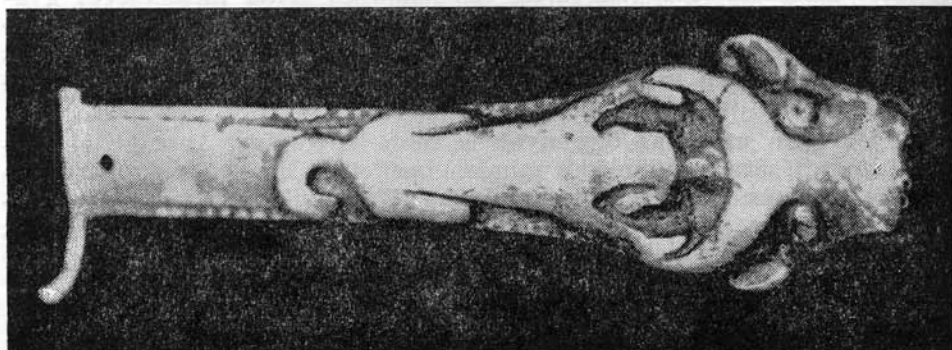
Tudósok: Czetz Antal — botanikus
Korbuly Imre — egyetemi tanár, jogász
Mály Sándor — egyetemi tanár, olajkutató
Patrubány Lukács — egyetemi tanár, nyelvész
Pattantyús Abrahám Géza — egyetemi tanár, gépész

- Szongott Kristóf — történész
 Zolnai Gyula — egyetemi tanár, nyelvész
- Írók: Bányai Elemér
 Csiky Gergely
 K. Papp Miklós
 Petelei István
 Tutsek Anna
- Művészek: Hollósy Simon — festőművész
 Hollósy Kornélia — operaénekesnő
 Mály Gerő — színművész
 Székelyhídy Ferenc — operaénekes
 Temesvári János — hegedűművész
 Tompa Sándor — színművész

Az örmények a múlt század elejétől fokozatosan elvesztették nyelvtudásukat, románul és magyarul kezdtek beszélni. Sok család csak nevében őrzi származását. Az Erdélyben letelepedett örmények családnéveit vizsgálva, négy típust állapíthatunk meg (A betűs családnévpéldákkal illusztráljuk ezeket):

- Más vidéken is használt nevek: *Ajváz, Áved, Avedik.*
- Sajátosan erdélyi örmény nevek: *Aján, Ákontz, Amirás, Ázbej.*
- Vegyes nemzetiségi nevek: *Alexa, Aszlán.*
- Magyaroknál is használt nevek: *Abrahám, Ágoston, Antalfi.*

Amint említettük, a mai utódok már nem beszélnek örményül, s az *örmény* jelző csupán a származásukra utal. De tudatukban még benne él a régi ősök emléke, azoké, akik sok évszázaddal ezelőtt ezeken a tájakon letek új hazára.

Örmény faragott késnyél (XVIII. század)